

6366-99

VÁSÁRI
ÉS MŰVÉSZI BÁBJÁTSZÁS
MAGYARORSZÁGON
1945-IG

BELITSKA-SCHOLTZ HEDVIG

VÁSÁRI
ÉS MŰVÉSZI BÁBJÁTSZÁS
MAGYARORSZÁGON
1945-IG

TIHANY, 1974

Mi azt mondjuk a népnek: Amit tudsz nagy érték, az ősök hagyománya, a magad lelke igaz kifejezése. Olyan érték, hogy mi a műveltek is tőled tanuljuk el, mert mi már elfeledtük, idegen szellemi javak utáni kalandozásainkban. Becsüld meg, erősödj meg benne, mert ha többre akarsz menni, csak erre építhetsz. Az általános emberit minden nép csak nemzeti sajátosságain át közelítheti meg.

(KODÁLY ZOLTÁN, 1945)

1936-ban a Magyar Játék előszavában Büky mottóként összefoglalta egész életére és munkásságára szóló művészi hitvallását: „A »Magyar Játék« célja, korszerű előadóművészeti eszközökkel szervesen a magyar talajból sarjadt kultúrértékek mind magasabb nivójú kikristályosítása. Eszközei: bábjáték, zene, ének, szavalókórus, mozdulatművészet, film. A jelen első könyv a bábjátékot mutatja be, a magyar népművelés szempontjából.”⁶² Büky elhivatott és elkötelezett kísérletező művész, amit az itt megfogalmazott hármas célkitűzés jegyében fogant egész — a 20-as évek végétől napjainkig — egységes munkássága igazol.

Hivatása a tanítás, a népművelés, elkötelezője a magyar népi kultúra, eszközei a képzőművészet, a zene és a mozgás. Művészetének ideológiai háttere a 20-as, 30-as évek fordulóján az, a magyar szellemi és művészeti élet legjobbjait átható és megmozgató nép felé forduló eszmei, művészi forrongás, amelynek talajából a népi írók, Bartók és Kodály zenei forradalma és a magyar építészet, képző- és iparművészet egy-egy nagy hatású úttörője táplálkozott vagy elindult.

Büky Béla 1899-ben Jután született. Apja falusi tanító és kántor volt. A pedagógia szinte apáról fiúra öröklődő foglalkozás volt a családban, somogyi, baranyai, tolnai tanítók voltak ősai. Büky is tanárnak készült. Középiskoláit Kaposvárott végezte, majd ezt követően 20 hónapi katonai szolgálatot teljesített, ebből 11 hónapot a fronton. Az I. világháborúban katonaként, Gablonzban ismerkedett meg egy tábori előadással a később általa is alkalmazott árnyjáték-

A TÉL
BÜKY BÉLA

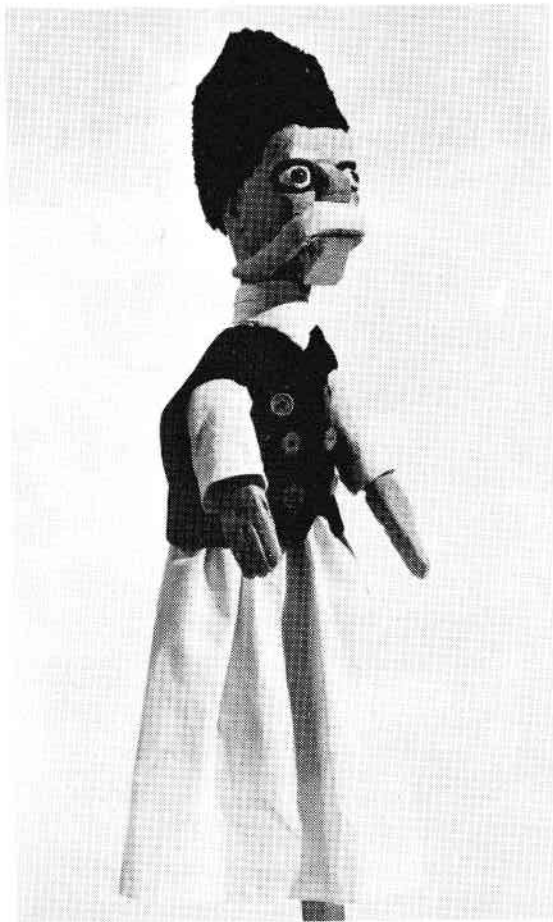
DER WINTER
BELA BUKY

technikával. 1918-ban beiratkozott a Képzőművészeti Főiskola rajztanári szakára, majd tanulmányai befejezése után további négy évre Vaszary János osztályába.

Pályája festőként indult. Művein az újklasszicizmus hatása és dekoratív népies törekvések érvényesültek. Már a 20-as évek végén, a 30-as évek elején festett képein, de még inkább a faliszőnyegein jelentkeztek azok a sajátosságok,

amelyek árnyjátékait is meghatározzák, illetve magyarázzák és előkészítik Büky új forma- és műfajkeresését.

Büky nyilvánosan először 1932-ban jelent meg *A tücsök és a hangya* c. árnyjátékával. 1933–1935 között székely népballada-feldolgozásaival lépett színpadra. Későbbi, 1938-as, a 40-es évek elején, majd a második világháború után és napjainkban készített árnyjátékai lényegében a 30-as évek művészi eredményeinek szerves foly-

PÉTER
BÜKY BÉLA

PÉTER
BÉLA BÜKY

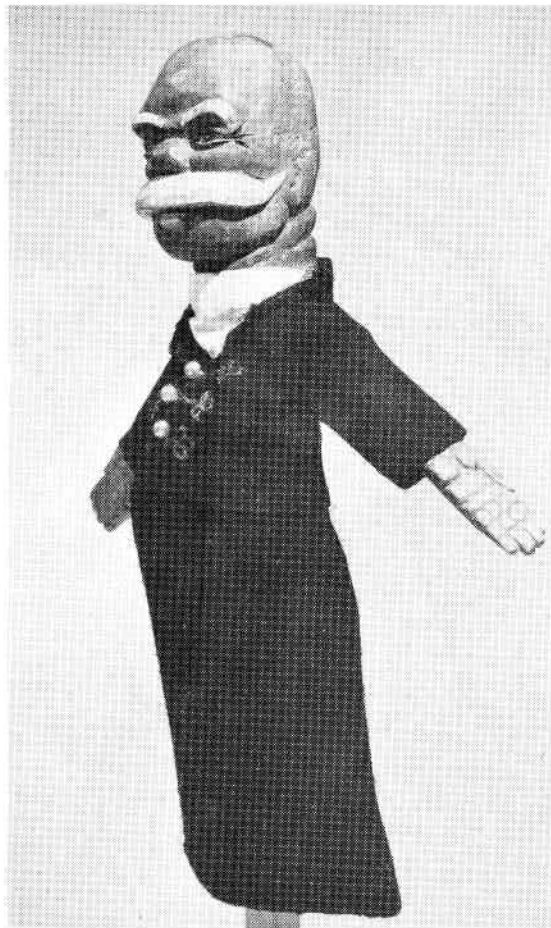
PÁL
BÜKY BÉLA

PÁL
BÉLA BÜKY

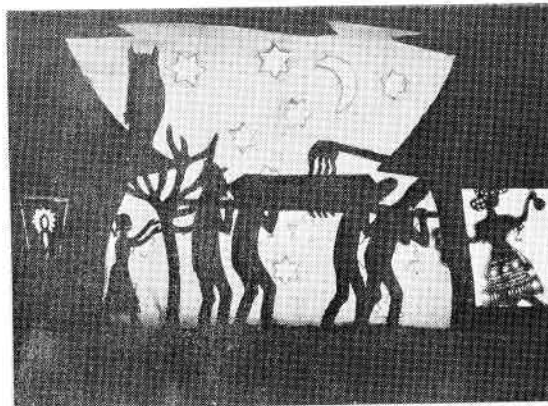
tatásai. Árnyjátéka több szempontból eltér a hagyományos keleti árnyjátéktípusoktól. Technikája rendkívül egyszerű és olcsó. Anyagai: keménypapír, fapálcák, esetleg színes műselyem és festék. A keménypapírból kivágott és a kivágott formán belül ismét kivágásokkal áttört és mintázott, néhány fapálcával rögzített és mozgatott, többnyire feketére festett, esetleg a belső áttöréseket színes műselyem beragasztásával színezett árnyjátékfigurák hátulról megvilágított fe-

hér vászon mögött történő mozgatása adja az előadások vizuális részét. Az árnyjáték műfajának technikai lehetőségei erősen kötöttek, s meghatározzák a kifejezés lehetőségeit és korlátait.

A keleti árnyjáték a legendás jávai őstörténet mitológiai ciklusait jelenítette meg. A mitológikus témák parabolaszzerűek, a hősök jelképek, a megformálás és az előadás konvenciókkal

BÍRÓ
BÜKY BÉLA
DORFSCHULZE
BÉLA BÜKY

GYERE HAZA EDESANYÁM
BÜKY BÉLA

MUTTER KOMM HEIM!
BÉLA BÜKY

kötött ebben a rendkívül artisztikus, nép- és izlésnevelő műfajban, amelyet éppen a fenti sajátosságai tettek alkalmassá Büky művészi, pedagógiai programjának megvalósítására.

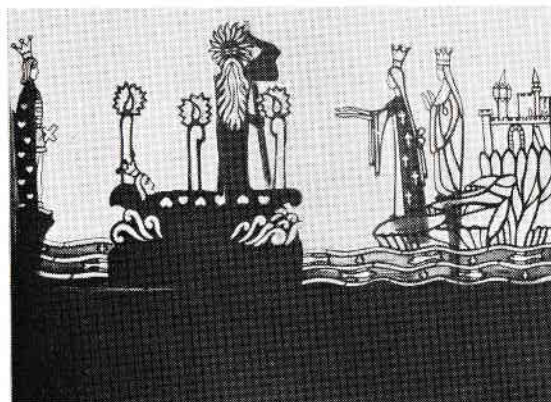
Büky nép felé fordulása a társadalmi, művészeti, és szellemi megújulás igényével fellépő művész útkeresésének eredménye. Egyetemes és magyar kortünetként érzékeli a természeti népek művészete és a nemzeti népművészetek iránt fellángoló érdeklődést. A civilizált városi kultúrával szemben egy részleteiben körvonalazatlan, romantikus antikapitalizmussal a falun, és a még meg nem fertőzött népi művészetben keresi az ősi forrást, amely a megújulás kútfeje. „Ha a kor útjén tartjuk a kezünket, érezhetjük, hogy a mi öreg európai civilizációnk kimerült, beteg fejét epedve hajtja le az üde nemzeti forrásokhoz, hogy belőlük új erőt, új életet szívon elyengült végtagjaiba”, majd „az egész európai civilizáció kezd Tahiti szigetére vándorolni. A nyugati népeknek talán szükségük van erre, mert a népművészetet már kiélték, de nekünk, magyaroknak még rengeteg értékünk hever kiaknázatlanul.”⁶⁴ Ez a civilizációellenes eszmei magatartás és megújulásigény a korábbi művészeti kifejezőeszközök kimerülésének és az új tartalmakkal szembeni elégtelenségének a felismerésével párosul és vezet el — elméletben — a művészi kifejezőeszközök megújulási lehetőségeinek kutatásához a népművészet motívumai- ból és szelleméből.

Büky a belső erőforrások feltárásából, a népből megújuló eszmei, művészeti átalakulás eredményeként a nemzet erkölcsi, etikai és megint csak részleteiben körvonalazatlan társadalmi megújulását várja: „A filozófusok új kollektívizmusról, új középkorról beszélnek, amely új világ hajnalának első sugarait már meg is pillantjuk itt-ott. Ez a korszellem megköveteli, hogy nagyobb tömegeket kapcsoljunk be a kulturális életbe, megköveteli, hogy minél szélesebb

VEJNEMÖJNEN
BÜKY BÉLA

VEJNEMÖJNEN
BÉLA BÜKY

HALLOD-E TE KIRÁLYFIA
BÜKY BÉLA

HEDA DU KÖNIGSSOHN!
BÉLA BÜKY

néprétegek élvezzék, éljék át az emberiség tudományos és művészeti eredményeit.”⁶⁵ Az új kollektívizmus, az új középkor valamilyen utópisztikusan szocialisztikus, kiművelt emberfőkből álló nemzetállam-eszmét takar, a konkrét gazdasági-társadalmi problémák teljes figyelmen kívül hagyásával. Néphez fordulását nemcsak antikapitalizmusa hozza magával, de pozitív programmal is fellép. Egyrészt a „külföldmajmoló epigonizmussal”, másrészt a hazai álnépieskedéssel szemben. „Meg kellett már unnunk, hogy saját magunk és az egész világ számára a népi dolgaink exotikumok legyenek. A paprika, gulásch, huszár, tsikós, betyár, cigány, Göre Gábor stb. magyaroskodásából legyen elég. A magyar lélek, a magyar művészet világviszonylatban a többi kultúrákkal egyenrangú elismertetése kell, hogy célunk legyen. Minden adottságunk megvan hozzá, hogy ez sikerüljön: népzeneink, dalaink, játékaink, táncaink, balladáink, legendáink, történelmünk mind alkalmas arra, hogy világviszonylatban korszerű nívón és vezető helyen járjunk a népek versenyében.”⁶⁶

GAZDAG LÁNY
BÜKY BELA

REICHES MÄDCHEN
BELA BÜKY

A magyarországi bábjátás történetében egyetlen olyan művész sincs, aki ilyen következetesen végiggondolta és megvalósította volna programját. Azok a problematikus felhangok és el-
lentmondások, tisztázatlanságok és tévedések, mint az antikapitalizmussal elvetett külföldi epi-
gonizmus, a „magyar lélek”, „magyar feltáma-

SZEGENYLÁNY
BÜKY BELA

ARMES MÄDCHEN
BELA BÜKY

dás”, „új kollektivizmus” és még számtalan más — a 30-as években közhelynek számító fo-
galom és célkitűzés Büky életművében egyér-
telművé válik: a népből, a népnek, a népért. A
festészetében felvetett filozófiai-világnézeti prob-
lémák zömmel tartalmilag-formailag megoldatla-
nok maradtak. Az árnyjátékban és bábjátékban
talált rá azokra a műfajokra, amelyeken ke-

resztül művészi programját megvalósította. Azal, hogy a festészetről áttért ezekre a komplex, a képzőművészetet, zenét, mozgást és beszédet együtt felhasználó műfajokra, olyan új kifejezőeszközöket nyert, amelyek éppen a festészetében jelentkező nehézségek kiküszöböléséhez vezettek.

Valamennyi árny- és bábjátéka közismert népdalokat, népballadákat, Arany János, Petőfi Sándor és Fazekas Mihály szinte népköltészté vált

JANOS VITEZ
BÜKY BÉLA

JANOS VITEZ
BÉLA BÜKY

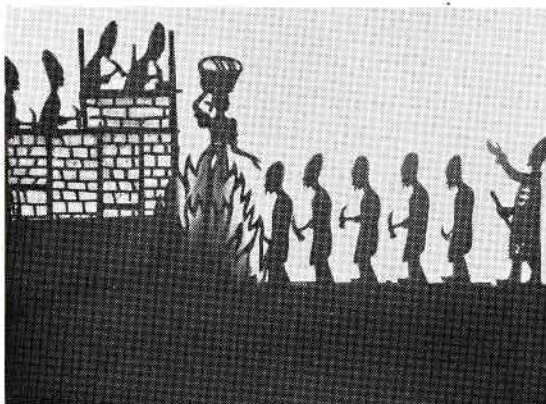

A BETYÁR FEJE
BÜKY BÉLA

RAUBER
BÉLA BÜKY

elbeszélő költeményeit, vallásos, nemzeti, történelmi tárgyú mondákat, hősöket vitt színre. Az előadások cselekménye az eredeti szöveg elénkésével, elszavalásával a játék során folyamatosan bontakozott ki. A népi hagyományokból kinövő, a népi motívumokat dekoratív, rendkívül kifejező sziluettekbe és remekül megfargott bábjfigurákba sűrítő művész egyedi formateremtése ebben az összetett irodalmi-zenei közegeben nemesedett egyenrangú vizuális művészetté.

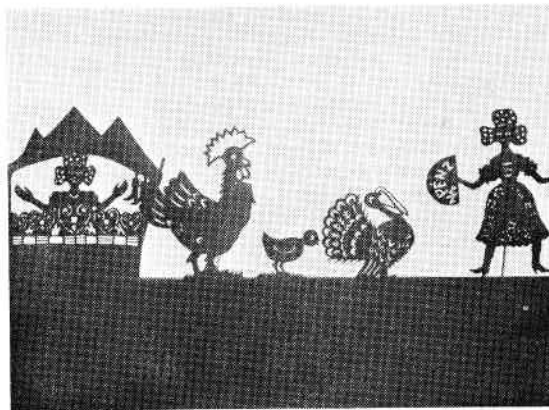

KÓMÍVES KELEMEN
BÜKY BELA

KÓMÍVES KELEMEN
BELA BÜKY

1932-től egymás után mutatja be árnyjátékait. A *Tücsök és a hangya* meséjét a népművelő, művészetét bőkezűen osztó művész képére formálta. 1933-ban nyilvánosság elé kerül a *Hal-lod-e te, királyfia* székely népballada, a színes áttörések első kísérlete, a *Szimbolikus magyar történelem* egy-egy mondai, történelmi hős, *Hunor és Magor, Lehel, Botond, Kinizsi, Toldi* szimbolikus árnyképeivel, majd 1935-ben a Zeneakadémia kistermében bemutatott első székely balladafüzér, a *Júlia szép leány*, a *Kómíves Kelemen* és *A rossz asszony*. Bükyt 1935-ben bemutatott árnyjátékai már a műfajban rejlő törvényszerűségek és lehetőségek érzékeny ismerőjének és tudatos felhasználójának mutatják. A balladák tömör, utalásokkal és ismétlésekkel kibontakozó drámai szerkezete, a szimbolikussá emelkedő néhány szereplővel és a dráma végkifejletének színhelyére redukált környezettel éppen műfaji sajátosságai miatt felel meg az árnyjáték művészi-technikai lehetőségeinek.

Az 1940-es évek elején a magyar népballadákra épülő műsor a finn eposznak, a *Kalevalának* három részletével a *Világ teremtésének*, a *Joukahajnen bosszújának* és a *Leánykérésnek*, valamint egy kínai népmesének, a *Csodafazék-nak* a feldolgozásával bővült. Az 1943-as zeneakadémiai bemutatóra készült el a *Budai Ilona* és a *Kerekes Izsák*. A második világháború után készült *Arany Walesi bárdokja* és a *Cantata profana*.

KITRÁKOTTY MESE
BÜKY BELA

KITRÁKOTTY-MÄRCHEN
BELA BÜKY

Az árnyjáték Büky egész életművén végigvonnul és népművelő programjának megvalósításához a nemzeti múlt, a nemzeti hősök, eszmék és értékek feltárására és életben tartására ezt a műfajt tartja a legalkalmasabbnak. Mert olcsó és könnyen szállítható, így a legkisebb faluba is eljuthat, s mindenütt ugyanolyan színvonalú művészetet terjeszt, mint a legnagyobb világvárosban. Mint írja: „Ha valahol nem kell megalkudnunk, az a bábjáték területe. Színházban, moziban, ha érvényesíteni akarjuk gondolatainkat, egy sereg ember segítségére vagyunk utalva, ennél fogva engedményeket kell tenni az üzlet és egyéb szempontból. A bábjáték területén egy ember minden megalkuvás nélkül elmondhatja egyszerre 4–500 ember előtt gondolatait.”⁶⁷ Több évtizedes munkássága során feleségével együtt valóban mindenhová elvitte műsorait. A kottákat, gyakran előre küldte, hogy betanított szöveg — ének kóruszerű előadásával a közönséget minél jobban bevonja az előadásba. Országjáró körútjain, iskolai ünnepségeken, a Zeneakadémián és mindenütt, ahová hívták, — nemre, korra, vallásra, társadalmi helyzetre való tekintet nélkül — mindmáig előadta, elénekelt és megmutatta a magyar népi kultúrértékekről és a nevelés erejébe vetett hitéről tanúskodó meggyőződését és művészetét.

A 30-as évek elejétől A. Tóth Sándor kezdeményezésre kezdett zsákbábozáshoz, ugyanazzal az elvi-esztétikai alapállással, amely árny-

játékművészetét jellemezte. 1934-ben elkészült a *Kitrakotty mese*, az *Egyszer egy királyfi*, Arany *Fülemülje* és a *Három kívánság*. 1938-ban vitte nyilvánosság elé a *Toldi és a cseh párviadalát*, Volly gyűjtése alapján *Karácsonyi betlehemes játékát*, majd 1940-ben Arany *Jóka ördögét* és *Bajuszát*, Fazekas Mihály *Ludas Matyiját*. 1941-ben került bemutatásra a *Botond* és már a második világháború utáni időszakra, a 40-es évek második felére esik *Petőfi János vitézének* színre vitele.

Büky nemcsak a székely népballadákat megjelenítő árnyjátékaiban, de bábjátékainak megalkotásakor is „tisztá forrásból” merít. Témaválasztására itt is a magyar népművészet és a néphez legközelebb álló klasszikus költőink, Arany, Petőfi és Fazekas népi hőökké, népmesei figurákká kristályosodott alakjai tűnnek fel. Az a végtelen egyszerűség, közérthetőség és igényes embernevelés, ami Büky pedagógiai eszménye, egy igényes alkotó művészi hitvallása, amely a 30-as évek összetett és ellentmondásos népi törekvéseinek magas művészi színvonalon megalkotott szimbólumaiban kap szuggesztív megfogalmazást: a nyilazó *Hunor és Magorban*, a *Botondban*, a *Kerekes Izsákban*, a kínai népmese egyszeri szántóvető parasztjának sziluettjében, *A tücsök és a hangya Téljének* mesebeli figurájában, vagy a *Cantata profana Csodaszarvaiban*.

Ide tartozik *Péter és Pál* a *Fülemüléből*, a gazdag és szegénylányok és legények a megelevenített népmesékből, elbeszélő költeményekből, *Iluska* és a *Tündérek*, *János vitézzel* és *Petőfi Sándorral* együtt, s a többi, a népi fafaragásokkal rokon, a tömör, zárt és súlyos formákból határozott vésővel megformált, összefogott, erős és szépséges mesefigurái.